

Autopossessions literàries

LLUÍS MUNTADA

Autobiografies

Fernando Pessoa

Angle Editorial

135 pàgines. 11 euros

En una de les confessions aplegades en aquest recull de textos autobiogràfics de les moltes persones que va ser Pessoa, l'escriptor portuguès declara: "Viure no és necessari; el que és necessari és crear". En el seu cas, aquesta observació genera una tautologia. Perquè ja des de petit Fernando Pessoa (Lisboa, 1888 - 1935) s'evadía tot recreant en la seva imaginació personatges d'una convicció il·lusòria que anava molt més enllà de la mera fantasia enjogassada, ingressant de ple en la suplantació de la realitat i, per tant, en una disfunció psicològica que avui hauria estat objecte de la psiquiatria infantil. "Lluny de mi en mi existeixo", escriurà en un dels seus versos memorables.

Pessoa va forjar una literatura indistingible de la vida, fins al punt que els artificis retòrics presents en la seva obra mereixen ser entesos com un procés d'autopossessió literària. És evident que els heterònims, aquests autors i personatges que escriuen i viuen de manera diferent que l'ortònim Pessoa, signifiquen

una gran revolució en el paradigma narratiu: incrementen les veus literàries, eixamplen els límits consrenyits d'un jo ortodox, atorguen volubilitat estètica, i permeten assolir els contrapunts estilístics i morals que ofereix el relativisme. Però per a Pessoa aquestes bastides formals no són un simple recurs literari, sinó reflexos de la seva autèntica *vida plural*, fites d'un intens procés de despersonalització que té com a objectiu "abolir el dogma de la personalitat". Potser només Hildegarda de Bingen, Kafka i Pessoa estableixen una aliança insubornable entre vida i literatura. És almenys aquest factor el que fa que l'obra de Pessoa dugui fins a les últimes conseqüències tots els assaigs anteriors per multiplicar la veu autorial: Kierkegaard i els seus pseudònims a l'ús per exposar punts de vista incòmodes, el subjectivisme romàntic de Keats, la doble naturalesa de l'artista expressada per Baudelaire, aquest abismar-se de Nerval (*je suis l'autre*) i de Rimbaud (*Car Je est un autre*), la impersonalitat poètica de T.S. Eliot, o els apòcrifs de Machado. La diferència és que en l'obra de Pessoa no hi ha cap al·lusió instrumental. El sensualista Alberto Caeiro, el futurista Álvaro de Campos, el llatínic Ricardo Reis o l'anglitzat Alexander Search són

esqueixos, altres jos, d'aquest poeta ortònim de vers tradicional i rimat que també es convoca sota el nom de Pessoa. I és que la literatura de Pessoa, en comptes de ser un drama en actes com ho són tantes i tantes altres obres, és un drama *em gente*. D'aquí la seva càrrega vital i estètica incomparables.

La selecció de textos d'*Autobiografies*, amb un estudi introductori de Richard Zenith i sota la traducció de Víctor Martínez-Gil, exposa un mapa de l'escissió de les màscares pessoanes. S'hi recullen notes personals i reflexions sobre l'ortònim i alguns heterònims. Però *Autobiografies* també revela una dificultat inherent a l'obra de Pessoa. Com que la literatura d'aquest autor ja està fragmentada de manera orgànica, exigeix guiatges molt precisos i complets per emmirallar la seva vasta riquesa, una prodigiosa acumulació d'esclats metafísics i poètics. *Autobiografies* es queda a mig camí. Pot ser un tast parcialment estimulante. Però no acaba de satisfer ni al neòfit, que es pot sentir aclaparat per l'espessor de la jungla d'aquests textos, ni al lector expert en l'obra de l'escriptor portuguès, que coneix el valor dels oxímorons i sap que Pessoa no es presta fàcilment a una fragmentació redoblada.

ELS VOSTRES CLÀSSICS

El formatge d'Epicur

JORDI LLOVET

A llibre X de les seves imprescindibles, mai prou lloades *Vides i doctrines dels filòsofs il·lustres*, Diògenes Laerci ens diu gairebé tot el que sabem de la vida i l'obra d'aquest controvertit filòsof de l'època alexandrina que es diu Epicur —vaja, se'n deia, perquè va passar a millor vida l'any 271 a causa d'un còlic nefrític, sense immutar-se, tota vegada que no creia en la immortalitat de l'ànima, després de beure una bona glopada del vi melós de Grècia, acompanyat dels seus deixebles jardiniers. Entre altres coses, Diògenes ens ennova de la mala llengua d'Epicur —que anomenava Aristòtil, ves quin atreviment, "un mans foradades que, després d'haver devorat el seu patrimoni, va fer-se soldat i venedor de drogues" — i dels avatars de la seva escola, dita el Jardí, situat, segons que diu la tradició, als afores d'Atenes, camí del port. Els epicuris hi plantaven verdures i hortalisses, i fins i tot, pel que sembla, van socórrer la ciutat d'Atenes en moments de gran necessitat.

Ja sé que tot això és anecdòtic, però encara ho és més la manera com la tradició va tractar sempre la persona i l'obra d'Epicur; una obra de la qual ens n'ha pervingut no gaire cosa més que tres cartes, un centenar de fragments aforístics i un testament, quan Diògenes li atribueix cap a tres-cents rotlles de paper, l'equivalent d'allò que avui en diríem "llibres". En realitat, l'únic deixeble que va deixar mestre Epicur al lloc que li pertocava en la història de la filosofia va ser un escriptor llatí, Lucreci, en el seu monumental *De rerum natura*, que es podria traduir, senzillament, com *De les coses*, o *De la realitat*: inicis, sens dubte, del que més tard hem anomenat "materialisme". El que és Plutarc, Ciceró o Sèneca, la veritat, el solen deixar com un drap brut, i no diguem Timó, que el va definir com "aquest porc, l'últim dels físics, i el més gos de tots, vingut de Samos com a mestretres, el més mal vestit dels animals". Aquestes fonts, entre altres, són les responsables que avui dia, quan un diu a un golafre o vidador que és un "epicuri", no solament redueixi Epicur a la categoria dels famosos porquets del seu Jardí, sinó que cometi també una enorme injustícia amb la seva doctrina alhora que demostra una vastíssima ignorància —cosa, aquesta segona, de la qual ja no cal

*"Les formes de vida dels
deixebles d'Epicur
no eren les dels cràpules
i els disbauxats"*

ni que ens escandalitzem, de tan prestigiada com està. De fet, al mateix Epicur se li va retreure sempre que fos molt ignorant, i això sí que deu ser veritat, perquè també sabem que, en aquests tres-cents llibres que va escriure, no va citar mai ni un sol

filòsof de la tradició, malgrat la seva predilecció per Demòcrit. No pas per Sòcrates, ni Plató, ni Aristòtil, que li disgustaven a causa de les seves enrevessades disquisicions cosmològiques, teològiques i filosòfiques.

I aquí arriba el nus de la qüestió: allò que sobretot és Epicur —com és el cas dels cínicos i dels estoics, contemporanis d'ell—, és un moralista. Després que la metafísica platònico-aristotèlica hagués confós tota la ciutadania culta de l'Hèl·lade, i, sobretot, després que l'esplendor de Pèricles es va haver fos gairebé del tot amb la mort d'Alexandre, resulta lògic pensar que la filosofia se sentia obligada a oferir instruments una mica pragmàtics: una resposta a la famosa pregunta que es troba al *Gòrgias* platònic: "¿Com cal viure?". Això sí: pel contingut dels fragments i cartes que en posseïm, no es pot dir de cap de les maneres que les formes de vida dels deixebles d'Epicur fossin les dels cràpules o els disbauxats: és cert que disposaven d'un petit estol de prostitutes al Jardí, però Epicur més aviat recomana no dedicar-se a la vida sexual, i, quant al menjar i el vestir, ser d'una manifesta poquedat. Un dia va escriure una carta a un amic seu demanant que li enviés un pot de formatge per fer, el dia que fos possible, la festa grossa. Evidentment, d'un filòsof que considera que menjar pa amb formatge és fer un tec fenomenal, no se'n pot dir un "epicuri" en el pervertit sentit que hem acabat donant a la paraula. Preuava la discreció, més que la dialèctica; i propugnava allunyar-se, sobretot, tant dels negocis com dels afers polítics: "Amaga't", aconsellava, cosa que ens l'aproxima als grans pares del cristianisme antic.

Tot això ho hem dit arran el fet que una nova editorial, dita Proteus, amb seu a Cànoves (on no deuen faltar-hi ni els jardins ni el formatge), ha començat a publicar una sèrie de col·leccions amb l'ideal de fornir indicacions morals als ciutadans d'un segle XXI certament desorientats, com diu la seva mateixa carta de presentació a la premsa. Una *Ètica* d'Epicur (2008) ha estat magníficament presentada i traduïda per la nostra més gran especialista en aquest autor dels segles IV-III, Montserrat Jufresa, que ja ens havia donat unes *Lletres d'Epicur* a la Bernat Metge (1975) i unes *Obras* (Tecnos, 1991, reed. 2007) fetes en col·laboració amb dues col·legues seves, Montserrat Camps i Francesca Mestre (ah, l'amistat entre els grecs, aquesta gran *hetaireia!*). L'editorial Proteus anuncia, a més, una nova edició del discurs de Píco *Sobre la dignitat de l'home* (i de la dona, perquè elles també entren en la paraula corresponent del títol llatí), i de la *Faula de l'home*, del nostre humanista Lluís Vives, a més d'altres textos, en castellà, que és com possiblement es guanyaran la vida, epicúriament i estoica, els directores d'aquesta nova empresa. Que sigui per molts anys!

Escultura de Fernando Pessoa a Lisboa, Portugal. / RAUL CANCIO

El retorn de l'heroi

PEP MOLIST

Tobi Lolness. Els ulls de l'Elisha

Timothée de Fombelle (Traducció de Josep Alemany. Il·lustracions de François Place)

Empúries

356 pàgines. 16,50 euros

El primer volum de Tobi Lolness va arribar a casa nostra el 2007, amb el nom d'un jove autor, totalment desconegut, escrit a la coberta, Timothée de Fombelle, i amb tres premis de la crítica sota el braç. Es va acabar convertint en una de les sorpreses de l'any i potser per això, en l'edició en català del segon volum s'hi observen millores qualitatives en relació al primer: la tapa dura i, sobretot, les il·lustracions de François Place, un dels millors dibuixants francesos del moment. Amb les seves figures, gairebé en miniatura, és l'autor ideal per a representar un món tan petit i fràgil com el de Tobi Lolness, un Arbre poblat per personatges minúsculs, amenaçats per tot de problemes de caire ecològic, fruit de l'ambició i la mala gestió dels seus governants.

Els ulls de l'Elisha és el segon i darrer volum de la sèrie, la part de la tornada del llarg viatge del protago-

nista per salvar el seu món. Un viatge i un personatge que en recorregut i tarannà recorden el d'*El hobbit* de J. R. R. Tolkien. Ambdós lluiten per recuperar el bon govern i l'harmonia del seu univers. El fet, però, que en aquest cas, la vida dels personatges estigui molt lligada al cicle natural dóna un joc enorme a les metàfores i a les comparacions, a estones molt belles, entre aquest cicle i les aventures que succeeixen.

Si en el primer volum tot girava al voltant de Tobi Lolness, un solitari protagonista de tretze anys que havia de fugir després de l'empresonament del seu pare —un científic que investigava l'Arbre i la vida més enllà d'aquest—, amb les innombrables aventures que vivia i la diversa galeria de personatges amb què topava; en aquest segon volum, el periple aventurer esdevé molt més coral. Gairebé tots els personatges esbossats en el primer volum es van incorporant en la lluita i prenen part en l'aventura que els ha de portar a la recuperació del seu món. L'autor situa l'acció en diversos i distants escenaris, i la càmera va d'uns a altres, a la vegada que fa salts endavant i enrere en el temps, per anar-nos explicant el què i el perquè de situacions i personatges,

els canvis d'actitud dels mateixos, per treure's de la màniga històries del passat que canvien el curs de la història o la percepció que tenim dels personatges, i fa un enorme esforç perquè tots els fils i els personatges acabin ben trenats a la fi del volum, amb alguna solució un pèl forçada.

A diferència de moltíssimes sèries de gènere fantàstic, l'autor no crea una estructura lineal i, sobretot, no es recrea en farcir els territoris i les accions de descripcions extenses i gratuïtes que el que fan es enfarfegar les històries, i a vegades desanimar el lector o convidar-lo a evitar fragments i llegir en diagonal. Pren el camí de la concisió, de les frases breus i precises, centrant-se a estones en la seva capacitat per crear imatges d'una poètica enorme. D'aquest estil, n'esdevé una acció continuada i intensa, però no per això superficial i anecdòtica, ans al contrari, conté un rerefons profund, a vegades potser massa evident, de denúncia mediambiental i política.

Tobi Lolness fou un gran descobriment el curs passat i amb tot el conjunt ja publicat acaba esdevenint una obra de referència, no tan sols pel gènere fantàstic sinó també pel d'aventures.